

Rozhovor o Sametovém posvícení s těmi, kdo ho tvoří

MASKA UMÍ DÁT ČLOVĚKU OBROVSKOU SVOBODU

Barbora Nováková

Satirický průvod masek jménem Sametové posvícení se hravě a inteligentně vyjadřuje k současným společenským problémům. Průvod se koná v den oslav 17. listopadu a pravidelně se ho účastní nejrůznější občanské iniciativy a spolky, které pomocí masek v nadživotní velikosti zhmotňují různá palčivá témata dnešní společnosti. Díky satirě a recesi jsou dané problémy představeny a kritizovány humornou formou – diváci jsou tak vybízeni k zamyšlení a (sebe)reflexi, což je tou nejučinnější hrází proti demagogii a totalitě všeho druhu.* Olga Věra Cieslarová (*1980) je hlavní koordinátorkou a předsedkyní Sametového Posvícení, Jakub Otčenášek (*1984) se stará o PR a dramaturgii a Martin Pehal (*1982) má na starosti dramaturgii a mezinárodní spolupráci.

V současnosti je Sametové posvícení již poměrně známou iniciativou pořádající vcelku početný satirický průvod na Den boje za svobodu a demokracii. Jaké však byly jeho začátky? Co bylo prvotním impulzem, na jehož základě jste se rozhodli vytvořit v Praze nový typ rituálu?

Martin: Olga přijela z Basileje a řekla, že chce tady u nás udělat Fasnacht.** A já jí odpověděl, že to je super nápad.

Olga: Já byla tehdy basilejskou Fasnacht hodně fascinovaná, psala jsem o tom magisterskou práci a úplně mě to pohltilo – a to natolik, že jsem chtěla něco obdobného zavést i u nás v Praze. Když jsme se pak sešli s Martinem a začali přemýšlet, jak by to mohlo vypadat, Martina napadl svátek 17. listopadu a jeho ne zcela vytěžený potenciál. Na začátku pro nás tedy bylo důležité propojení basilejské inspirace s naší sdílenou potřebou mít v Praze smysluplný rituál.

Martin: Oslavy dne 17. listopadu do té doby vždy zahrnovaly na jedné straně nekriticky oslavné věci se vzpomínkovým aspektem (kladání svíček a věnců) a na straně druhé různé protestní a politicky směřované akce (demonstrace a pochody). My jsme hledali nějakou formu, která by tyto různé aspekty doposud vyjadřované pouze odděleně spojila v jedno.

Olga: A jako nástroj tohoto propojení nám posloužila satira v té podobě, kterou jsme zažili právě v Basileji na tamějších oslavách Fasnacht. Neboť satira člověku

umožňuje kriticky reflektovat problematické stránky svobody a zároveň při tom zůstat v kreativním oslavném „modu“. Sametové posvícení tedy skrze satiru nabízí lidem oslavné a zároveň kritické vyjádření se v ulicích, což velmi dobře souzní s podhoubím toho dne.

Pokud tedy vaše hlavní inspirace tkví v basilejské Fasnacht, jak přesně probíhal onen proces vytvoření něčeho podobného, ne však zcela identického u nás?

Olga: Nejprve je asi důležité alespoň krátce přiblížit čtenářům Fasnacht a její principy. Jedná se o událost, která má již něco přes 100 let. Většinou je tvořena několika sty malými skupinami od 20 do 150 lidí, které jsou primárně zakotveny ve cvičení a hraní hudby na pikoly a bubny.

S příchodem podzimu pak tyto skupiny začínají přemýšlet o tom, jaké společenské téma s nimi rezonuje a jak by se dalo ztvárnit. Další proces už je obdobný jako u nás: skupina se propojuje s výtvarníkem, společně vytváří masky, laterny, píšou pamflety a s tím vším následně po tři dny chodí městem. Je to velký svátek občanské společnosti, neboť jeho síla pramení právě ze zájmu všech těch jednotlivých malých skupin. Vzniká tak „odsopdu“.

Když jsme pak přemýšleli, co by bylo možné přenést z Basileje k nám, oslovilo nás právě ono satirické vyjadřování se ke společenským tématům. Dalším stavebním kamenem pak byl vlastně celý proces hledání tématu, od prvotní

formulace věci, která nás ve společnosti štve, až po propojení se s výtvarníky a postupné přetváření onoho palčivého pocitu do satiricky vtipné vizuální podoby. Nadále jsme tedy hledali skupiny, které by to u nás mohly nést obdobně, jako je to v Basileji, a tak jsme začali oslovovat různé občanské iniciativy a neziskovky, o kterých jsme věděli, že se již nějakou formu performance pokoušeli dělat. Nabízeli jsme jim účast v průvodu a naši podporu během celého procesu, především ve formě dílny masek

a hledání výtvarníků.

To nás přivádí k úplně prvnímu ročníku, který se odehrál téměř před deseti lety. Jaké to z vašeho pohledu tehdy bylo?

Olga: Tuto iniciativu jsme založili 1. září a za dva a půl měsíce se už konalo první Sametové posvícení, takže dnes je pro mě neuvěřitelné, že se nám to za tak krátkou dobu podařilo. Pamatuji si, že v průvodu

Martin Pehal.

* Více viz <https://www.sametoveposviceni.cz/>.

** K Fasnachtu viz článek Olgy Cieslarové na stranách 55–57.

tehdy bylo osm skupin a celkem asi 150 velkých kaširovaných masek, což je na první ročník poměrně velký počet. Taky nám tehdy přijeli z Basileje na pomoc hudebníci, a i někteří výtvarníci.

Martin: A bylo to povedené, třeba ta kráva v podobě České republiky.

Olga: A kníže Potěmkin, který vyvolával „Pojďte si ji podojit!“. Jediné, co se tehdy ukázalo jako nefunkční, byla naše snaha dostat tam rozměr užitečnosti v podobě možnosti použít průvod a jeho dokumentaci jako PR jednotlivých iniciativ. Když se člověk snaží dostat do rituálu nějakou užitečnost, tak to očividně nefunguje.

Máte tedy za sebou již devět úspěšných ročníků, přičemž každý byl neopakovatelný, a to nejen díky specifickému tématu pro každý rok, ale především díky složení lidí, kteří se zapojili. Byl za tu dobu nějaký vývoj? Co se nejvíce proměnilo? Je naopak něco, co zůstává stejné?

Martin: Podle mého názoru ona vnější forma, kterou vidí návštěvník, zůstává za ty roky stejná. Samozřejmě postupně vychytáváme proces a jeho praktické aspekty, ale to jsou spíš technickále. Z pohledu organizátora vnímám největší vývoj v tom, že mi postupně došlo, co Sametové posvícení „dělá“ a co naopak dělat neumí – tak např. neumí být použito k propagaci neziskovek, jak již bylo zmíněno. A co to tedy „dělá“ a k čemu to celé je? Primární je podle mě celý ten tvořivý proces, který k průvodu vede, přičemž samotný průvod je vlastně vedlejší.

Olga: Ta postupná reflexe celého procesu je zajímavá i proto, že to děláme právě my, religionisti. Podhoubí celého Posvícení je totiž z velké většiny tvořeno právě studenty či absolventy oboru religionistika, případně lidmi z uměleckých škol. V roce 2015 se průvodu poprvé aktivně účastnil Jakub Otčenášek. Poté se do procesu přidala Kateřina Ratajová a nyní ho vede. Když se k nám přidá člověk tak říkajíc zvenku, tak vždycky nějakou dobu trvá, než se chytí a všemu plně porozumí, zatímco lidé přicházející z religionistiky jsou rovnou vybaveni jakýmsi bazálním porozuměním rituálu jako takovému, k čemu je a jak funguje, což celou věc usnadňuje.

Martin: Já to tedy osobně vnímám současně i jako slabou stránku. Dobře je to

vidět na příkladu Basileje, kde satirický aspekt Fasnacht tvoří pouze tenkou vrstvu, neboť ze všech těch skupin a lidí onu skutečně dobrou satiru používá jen velmi malé množství. Často je tam hodně karikatury a nejhojněji zastoupené jsou nějaké typizované masky se sexuálními narážkami a obecně karnevalovou tematikou – což se satirou či pokusem o sociální kritiku nemá nic společného. A přesto (nebo spíše právě proto!) takový průvod dokáže generovat obrovské množství energie, na jejímž základě jednotlivé skupiny fungují a jsou vedeny celým procesem až do jeho zdárného zakončení v průvodu. V případě Sametového posvícení, kde velkou část (nejen) organizačního týmu tvoří religionisté a ostatní intelektuálové, chybí tato ne nutně satirická, ale velmi populární složka, která by to celé živila. Každý náš ročník pak stojí obrovské množství úsilí a energie, které musí každý jednotlivec vynaložit, aby byl průvod doveden do konce.

Olga: Jsme prostě hodně přísní, od začátku držíme pevně daná pravidla, přes která nechceme jít a která v podstatě znemožňují, aby se průvodu účastnil kde kdo. Chceme, aby to mělo nějakou úroveň, což celý proces trochu brzdí, ale zároveň nás to drží dál od toho, abychom se stali pouhou karnevalovou fraškou.

Jakub: Tato přísnost souvisí i s volbou data – 17. listopad k volné karnevalovosti nevybízí. Lidé, kteří se Sametového posvícení či obecně oslav tohoto svátku chtějí účastnit, jsou určitým způsobem naladěni a motivováni étosem Sametové revoluce, nebo případně nějakou naštvaností na to, co se s demokracií děje dnes.

Zdá se tedy, že religionistický přístup je zároveň silnou i slabou stránkou. Co jiného se za ty roky stalo výzvou?

Jakub: Pamatuji si, že jsme se s Olgou jednou účastnili nějaké akce pro začí-

nající projekty a tzv. start-upy, kde jsme chtěli pro Sametové posvícení získat další podporu. Měli jsme představit „naš produkt“ skrze poměrně svižnou prezentaci. Po skončení nám pak ostatní posílali feedback skrze nějakou aplikaci, a nejčastěji nám přišla reakce typu „nerozumím vašemu produktu“ (smích).

Olga: Tehdy jsme úplně propadli (smích).

Martin: Takže to dopadlo dobře, ne? Protože se ukázalo, že nejsme ve fázi komodifikace.

Olga: Ano, to je vlastně ta síla celé věci. Založit totiž úplně nový rituál tak, aby byl funkční a smysluplný, je hrozně těžké. A tak to různě zkoušíme, i když to občas hapruje. A máme na něj pochopitelně vysoké nároky, protože nechceme, aby se pouze juchalo.

Jakub: Další výzvou pro mě také bylo zvládnout frustraci ze snahy dostat průvod více do médií a do povědomí lidí. To nešlo vždy snadno. V tomto procesu mi pak velmi pomohl impulz v podobě propojení neziskovek a škol, který přišel přibližně před třemi lety.

Olga: To vzniklo díky spolupráci s výtvarníky, neboť velká část

z nich učí na nějaké škole – a tak je napadlo, že by mohli zapojit svou třídu a spojit ji s nějakou neziskovkou tak, aby se pak celého procesu účastnili společně. Tímto způsobem daná organizace získala kontakt s mladými lidmi a navázala s nimi určitou formu spolupráce. Studenti (většinou středních, ale občas i základních škol) pak měli možnost nahlédnout do neziskového sektoru a také se dozvěděli něco nového. V roce 2019 bylo takových skupin přibližně deset.

Jakub: Jedná se vlastně o propojování různých skupin a tzv. sociálních bublin, což se vlastně postupem času stalo jedním z cílů Sametového posvícení. Proto jsme se začali soustředit také na ty ne-

Olga Cieslarová.

ziskové organizace, které už mají nějaké svoje klienty, např. dětské domovy a iniciativy pro lidi bez domova, a u škol jsme se zaměřili nejen na ty klasické či elitní, nýbrž třeba i na učiliště.

Olga: Propojování těchto různých bublin pak člověk mohl zahlédnout např. v dílnách, kde to fungovalo moc hezky: nad manuální prací tam velmi často vznikaly zajímavé diskuse mezi skupinami lidí, kteří by se za běžných podmínek nepotkali.

Martin: Tento náš model je však těžké rozšířit, což je podle mého názoru naše největší aktuální výzva. V současnosti jsme schopni poskytnout prostor pro takto intenzivní tvorbu od vymýšlení až po manuální tvoření pro 150 lidí, ale ne pro pět tisíc.

Olga: V tuto chvíli vytváříme funkční model, o kterém doufáme, že se jednou rozroste. A pravidla tohoto modelu držíme pochopitelně přísně, protože chceme, aby to obsahovalo právě to navazování spolupráce mezi různými skupinami, aby fungoval celý ten kreativní proces a aby to bylo dobré i vizuálně. Díky tomu všemu ten rituál zraje pomalu. Velkou výzvou byl také loňský ročník, který byl dočten zhoršenou pandemickou situací a s ní spojenými omezeními.

V čem byl loňský ročník jiný? Bylo těžké adaptovat se na novou situaci?

Jakub: Poslední ročník byl především jiný v tom, že jsme se nemohli spolehnout na instituce, které se procesy za normálních okolností účastní, tj. neziskovky a školy, neboť nikdo nemohl odhadnout, zda se budou setkávat větší skupiny. A tak jsme se opřeli o nejužší jádro spolupracovníků, většinou výtvarníků. Prekérní úkol byl vejít se do hygienických norem a vládních nařízení té doby, ale zvládli jsme to, protože jsme měli jen malou skupinu lidí. Z toho důvodu a také z důvodu finančních možností jsme se rozhodli zaměřit se jen na jedno téma („Vstříc novým mutacím“), které odráželo dobu, ale zároveň mělo přesah.

V lidech toto téma rozhodně nemělo vybudit pouze strach z toho, co všechno se na nás ještě řítí, nýbrž v nich mělo podnítit i uvědomění si všeho, co tato

evoluce viru (i evoluce mnohých jiných věcí) může přinést pozitivního. Okolnosti nás také přiměly pracovat odlišně s technikou – museli jsme například vymyslet, jak se s rozestupy budeme pohybovat ve městě. A tak jsme si vzali na pomoc vysílačky. V přihlížejících to vyvolalo intenzivní reakce a účastníci si to mnohem více užili zapojením své tělesnosti. Vlastně se již dlouho snažíme průvod Sametového posvícení rozpohybovat, aby to nebyla jen obyčejná chůze ulicemi, nýbrž i nějaký performativní pohyb či tanec, což se loni skutečně povedlo.

Takže jste se vrátil k jednoduchosti a menšímu provedení, jak to třeba bývalo na počátku?

Jakub: Dalo by se říct, že to loni byl svým způsobem silnější zážitek. Všechny ty problémy spojené s nabíráním nových lidí prostě odpadly.

Jakub Otčenášek.

Olga: Do shánění a zaškolování nových lidí jde hodně naší energie, takže loni jsme si ten celý proces vlastně mnohem víc užili.

Martin: V ideálním případě by tohle mělo fungovat každý rok – mělo by to být natolik více-vrstevnaté a samo-udržitelné, že i ve velkém počtu si to člověk (i jako organizátor) užije.

Mluvíte o tom, jak jste si posvícení užili. Co si máme představit? Jaký zážitek jste měli z průvodu?

Martin: Zkušenost chození městem v masce je velmi unikátní. Je to paradoxní

kombinace toho, být středem pozornosti tisíců lidí (zejména pak když průvod prochází Národní třídou, kde davu skutečně jsou) a zároveň být úplně a zcela anonymní. Město skrze masku vypadá úplně jinak, než jak ho běžně zažíváme.

Jakub: A když člověk takovou masku nejen nese na své tváři, nýbrž i přispěl k jejímu vymýšlení a vytvoření, tak je ten unikátní pocit o to intenzivnější.

Olga: Právě tohle mě fascinovalo v Babilonii – člověk chodí městem sem a tam, prošlápává si ho a navštěvuje místa, která zná ze svých běžných dní, například z cest do práce. Avšak tato „stará dobrá“ místa vidí skrze masku, kterou má před sebou. Je to podle mě velmi výjimečný stav, skoro až lehký trans, sváteční zážitek napojený na archaickou zkušenost rituálu díky masce, rytmické hudbě a pohybu.

Jakub: Někdo by mohl velice snadno namítnout, že to je stejné jako Masopust, který se u nás v Česku také slaví – ale není tomu tak. Sametové posvícení je akt ve veřejném prostoru, protože se koná právě v den 17. listopadu a chodí se skrze místa s tímto dnem spojená, tj. Národní třídou, Václavským náměstím apod. Tento prostor pak v danou chvíli symbolizuje otevřenou debatu a živou demokracii. Člověk má v tu chvíli pocit, že tam má svoje místo a může se díky němu vyjádřit. Už není jen anonymním členem davu, který jezdí městem do práce.

Martin: Byť je tento pocit paradoxně skutečně tím, že se člověku učiní anonymním skrze masku – čili je to jakási zkušenost empowermentu, sebe-posílení.

Olga: Pochopitelně tím vším člověk nezmění to, kdo právě teď sedí na Hradě, ale může místo toho pracovat s pocity zlosti či frustrace z toho, kdo tam sedí. S těmito pocity je běžně dost těžké něco reálně dělat. Kromě aktivní účasti na volbách či angažované žurnalistiky mě jiný zdravý způsob ventilace takových emocí nenapadá. V rámci Sametového posvícení je možné s emocemi kreativně pracovat a získat aktivní přístup k tomu, co se děje. Tím, že se člověk vyjádří skrze nějakou humornou satirickou performanci, přestane být pouhým pasivním

konzumentem událostí a stane se místo toho občanem, který na ně nějak reaguje a zanechává stopu v prostoru města.

Letos by se mělo Sametové posvícení propojit s Festivalem svobody. To možná přinese další podněty k proměně. Můžete tedy popsat jaké plány a vize máte na tento rok a do příštích let?

Jakub: Festival svobody se letos zaměřuje na podporu neziskovek a také na osvětu o neziskovém sektoru. Jeho vrcholem by letos měl být průvod neziskovek v den 17. listopadu, což je v něčem opět návrat k tomu, jak to bylo během našeho úplně prvního ročníku. Obecnější vize Sametového posvícení je zaměřena na rozšíření se, avšak ne za hranice snesitelnosti – musíme na to mít prostě jako organizátoři dost sil. Abychom tedy mohli růst, potřebujeme silnější vnitřní tým, a ten se v tuto chvíli rozrůstá jen velmi pomalu. Občerstvující a inovativní přístupy a pohledy na věc rozhodně vítáme.

Proč jsou podle vás Sametové posvícení a obecně rituály ve veřejném prostoru důležité?

Jakub: V současné době si hojně pěstujeme osoby ve formě internetových duchů, avšak občas je také potřeba dát těmto duchům skutečná těla a reálnou formu. Stát se maskou nejen ve virtuálním prostoru. A zároveň to sdílet s ostatními, tzn. stát se masou lidí, kteří jsou „jedno tělo“ – neboť masa v tomhle konkrétním kontextu nemusí být nic špatného, ba naopak. Masa lidí, kteří jdou ulic s jedním záměrem, je pro dnešního člověka ojedinelý a nebyvalý pocit, který každému jedinci dodává zážitek určité síly či moci.

Olga: Skutečně dobrá karnevalovost je něco, co je také velmi důležité. Vždyť tento koncept známe ze všech možných kultur, ve kterých se v opakujících periodách lidé v rámci daného rituálu vyjadřují, a „občerstvují“ tak svůj svět a svou společnost. Velmi často jsou to totiž rituály, ve kterých se běžný systém a řád rozloží, třeba se i trochu přeskládají a pak se znovu obnoví, občerstvené celým tím procesem. V naší současné společnosti nic takového nemáme a zcela zjevně nám to chybí. Snahou Sametového posvícení pak je vrátit tento archaický zážitek, který nemá přímou souvislost s každodenností, ale je pro ni zásadně oživující tím, že ji reflektuje, kritizuje, klidně se jí

i vysměje, avšak vždy kultivovanou formou.

Jakub: V ideálním případě by pak tento efekt proměny a změny v řádu a systému neměl být jen chvilkový, ale mohl by vytvářet aktivně působící komunitu lidí, která skrze tento zážitek bude dělat další navazující kroky a dál přetvářet svět k lepšímu. Sametové posvícení rozhodně nechce být jen nějakou obdobou středověkého karnevalu, během kterého se na chvíli věci převrátí, ale po jeho skončení je vše zase zpět ve starých kolejích.

Martin: Velmi důležitý aspekt je pak i ona práce s veřejným prostorem, která je podstatnou součástí Sametového posvícení a měla by být součástí i dalších obdobných akcí a rituálů. Především post-komunistické země se neustále učí, jakým způsobem se k veřejnému prostoru mohou vztahovat. Za komunismu nic takového nebylo – veřejný prostor nepatřil všem, nýbrž vždy patřil ideologii. Veřejný městský prostor v současné liberální demokracii by naopak ideálně měl tvořit místo pro setkávání a pro konfrontaci, která je kultivovaná a rovnoprávná pro všechny strany. Měl by to být funkční prostor pro výměnu a dialog, nejen neutrální prostor sloužící k přesunu z bodu A do bodu B a zpět. To se dá zařídit architekturou, urbanistickým plánováním nebo právě ovlivňováním toho, co se v tom prostoru děje.

Jakub: Symbolickým místům, jako jsou památky a místa, kde se něco významného stalo, je neustále potřeba dávat nový obsah.

Olga: V Basileji je například úplně normální vytáhnout masky a chodit v nich ulicemi, což se mi moc líbí. Přála bych si, abychom to časem měli i u nás stejně, abychom se naučili naplňovat veřejný prostor i něčím tak nesmyslným, neutilitárním, jako je chození městem v masce sem a tam.

Martin: Je také zajímavé si uvědomit, že vlastně neexistuje žádný velký či monumentální památník 17. listopadu. Spíše jsou to velmi nenápadná označení míst, na kterých se něco odehrávalo, většinou v podobě desky na zdi – normálně si jich člověk snad ani nevšimne. To podle mě vůbec není náhoda, neboť je to den, kdy se připomínají procesy, které se ve společnosti dějí neustále. Je to svátek, který

je svou charakteristikou tzv. průběhový či procesuální, což je i dobře vidět na tom, jakými různými způsoby je dnes oslavován: jsou to buď demonstrace nebo průvody. Sametové posvícení pak má za cíl spojovat tyto jednotlivé procesy, které jinak spojované nebývají.

Jakub: V den 17. listopadu se vlastně Národní třída stává tímto památníkem, neboť sama ta ulice a její symbolický význam vybízejí k procesí.

Olga: Ten moment, kdy průvod prochází Národní třídou, je velmi energeticky nabitý. Vždy jsou tam velké davy lidí, kteří se radují z masek a z hudby, a to ať už rozumí tomu, co masky ztvárňují a navenek komunikují, nebo ne.

Jakub: Zároveň ten svátek v sobě má i do jisté míry velkou tragičnost, kterou minimálně lidé našeho věku nebo ti starší zcela jistě vnímají – a díky tomu vnímají i potenciál toho, co to znamená vyjít v ten den na ulici, neboť je to stále ten den, kdy se něco mění či minimálně může změnit. Proto tento svátek vybízí k tak tvrdě konfrontačním demonstracím. Sametové posvícení by se tohoto potenciálu nemělo zříkat, nemělo by přes festivalovou radost rezignovat na ostřejší osten satiry či provokace.

Olga: Je to způsob, jak volat po změně kultivovaným způsobem. A nošení masky je lidstvem již vyzkoušený a prověřený zážitek, který s člověkem rezonuje a v hloubce s ním pracuje.

Jakub: U mladých lidí je to navíc dnes běžné vytvářet si na internetu „masky“ – ať už je to snapchat filtr, nebo alterego na té či oné sociální síti. Osobně si myslím, že lidé skutečně vnímají, že profilový obrázek není jejich skutečná tvář, nýbrž že je to trochu maska. Tudíž by bylo dobré, aby se lidé naučili s různými druhy masek pracovat nejen na internetu, ale i v reálném prostoru se svým tělem. Samozřejmě to chce překonat jistý element trapnosti, ten je však naštěstí eliminovaný právě tou maskou.

Martin: Masky prostě člověku umí dát obrovskou svobodu.

Děkují za rozhovor.

Mgr. **Barbora Nováková** (*1993) je doktorandkou na ústavu religionistiky Filozofické fakulty UK v Praze se zaměřením na staroseverské náboženství a teorie mýtu.